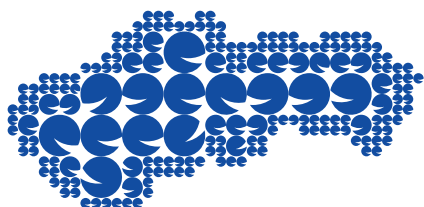

SLOVENSKÁ REČ

81 • 2016 • 3–4

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

SLOVENSKÁ REČ

Časopis pre výskum slovenského jazyka.
Založený v roku 1932. Vydáva Jazykovedný
ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

SLOVAK SPEECH

Journal for the Slovak Language Research.
Founded in 1932. Published by Ľudovít Štúr
Institute of Linguistics,
The Slovak Academy of Sciences

HLAVNÝ REDAKTOR VÝKONNÁ REDAKTORKA REDAKČNÁ RADA

Slavomír Ondrejovič
Jana Wachtarczyková

EDITOR-IN-CHIEF EXECUTIVE EDITOR EDITORIAL BOARD

Ján Bosák (Bratislava), Klára Buzássyová (Bratislava), Juraj Dolník (Bratislava), Ľubomír Ďurovič (Lund – Švédsko), Miroslav Dudok (Bratislava), Ján Findra (Banská Bystrica), Siniša Habijanec (Záhreb – Chorvátsko), Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), Milan Harvalík (Praha), Martina Ivanová (Prešov), Ľubomír Kralčák (Nitra), Mark Lauersdorf (Kentucky – USA), Milan Majtán (Bratislava), Martin Ološtiak (Prešov), Oľga Orgoňová (Bratislava), Ján Sabol (Košice), Daniela Slančová (Prešov), Pavol Žigo (Bratislava)

REDAKTORKA ANGLICKÝCH TEXTOV TECHNICKÝ REDAKTOR

Júlia Behýlová
Vladimír Radik

ENGLISH LANGUAGE EDITOR LAY OUT

Časopis je citovaný v databázach

Scopus (Elsevier), Linguistic Bibliography/Bibliographie Linguistique (Brill), The Year's Work in Modern Language Studies, Central European Journal of Social Sciences and Humanities, Bibliografia Językoznawstwa Slawistycznego, Naviga (Softweco), ProQuest – Linguistics & Language Behavior Abstract (LLBA), Summon (Serials Solutions/ProQuest), WorldCat (OCLC)

Indexed in databases

Periodicita

Vychádza 6 čísel 3-krát ročne

Periodicity

Published 6 issues, 3 times per year

Adresa redakcie

 811 01 Bratislava, Panská 26, Slovensko,
tel. +421-2-54431756, e-mail: slovenska.rec@juls.savba.sk, www.juls.savba.sk

Address of editor's office

Elektronická verzia časopisu je dostupná na

<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

The electronic version of journal is available at

Informácie o predplatnom podáva a objednávky prijíma redakcia

Subscription information and booking are received by editor's office

Výhradný distribútor na Slovensku

 SAP – Slovak Academic Press s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava.
E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk. Registračné číslo 7089.

Distributed in Slovak Republic by

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje

 SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia,
tel.: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Foreign orders executed by

Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda

Štefánikova č. 3, Bratislava

The journal available at Veda bookshop

Návrh a grafické spracovanie obálky

 Jana Wachtarczyková, Martina Cebecauerová

Design and cover design graphic processing by

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (verzia online)

Ičo vydavateľa 00167 088

OBSAH / CONTENTS SR 3 – 4/2016

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 127-146 **Výskum viacslovných pomenovaní v slovakistike. Časť I.**
Research on Multiword Expressions in Slovak Linguistics. Part I.
Martin Ološtiak
- 147-159 **Vyrovňavanie sa s nárečovou inakosťou na príklade preferenčných interpretačných reakcií používateľov nárečí s prívlastkom okrajové a archaické**
Coping with Dialectal Otherness on the Example of Preferential Interpretative Reactions of Speakers of Peripheral and Archaic Dialects
Viera Kováčová

DISKUSIE A ROZHLADY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 160-165 **K chronológii pravidiel o rytmickom krátení v slovenčine**
On the Chronology of the Rhythmic Laws in Slovak
Martin Pukanec
- 166-173 **O náboženskej komunikácii cez optiku slovenskej štylistiky**
About Religious Communication through the Optics of Slovak Stylistics
Martina Bodnárová
- 174-189 **Interlingválne faktory pri prechýľovaní cudzojazyčných ženských priezvisk v slovenčine. Časť I.**
Interlingual Factors in Formation of non-Slovak Female Anthroponyms in Slovak. Part I.
Jana Wachtarczyková – Radovan Garabík

SPRÁVY / REPORTS

- 190-200 **Správa o činnosti JÚLŠ SAV za rok 2015**
Activity Report of Ľudovít Štúr Institute of Linguistics SAS for the Year 2015
Bronislava Chocholová
- 201-211 **V Ľubľane sa uskutočnil 52. ročník seminára slovinského jazyka, literatúry a kultúry**
In Ľubľana Was Held 52th Seminar of Slovene Language, Literature and Culture
Martina Kopecká

212-215 Stretnutie slavistov v Nitre

Meeting of Slavists in Nitra

Jaroslava Kmit'ová

216-219 Konferencia venovaná 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra

Conference Dedicated to the 200th Anniversary of the Birth of Ľudovít Štúr

Ivana Klabníková

RECENZIE / REVIEWS

220-226 Inšpiratívny vstup do slovenskej xenolingvistiky

Inspirational Entry into Slovak Xenolinguistics

Zuzana Popovičová Sedláčková – Františka Šmajdová

227-229 Slovenčina medzi Slovákmi vo Vojvodine

Slovak among Slovak's Vojvodina Region

Eva Tibenská

230-234 Fonologické a morfológické archaizmy v slovenských dialektoch

Phonological and Morphological Archaisms in Slovak Dialects

Jozef Bilský

KRONIKA / CHRONICLE

235-237 K jubileu Ivety Bónovej

Anniversary of Iveta Bónová

Marianna Sedláková

238-239 Spomienka na Ladislava Dvonča

Remembering of Ladislav Dvonč

Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY

240-249 Zložitost' sveta zvládneme aj vd'aka umeniu skratky

Rozhovor so Slavomírom Ondrejovičom

The Complexity of the World can be Conquered by the Art of Speech

Reduction. Interview with Slavomír Ondrejovič

Jana Wachtarczyková

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA / BIBLIOGRAPHER'S NOTES

250-252 *Júlia Behýlová*

FONOLOGICKÉ A MORFOLOGICKÉ ARCHAIZMY V SLOVENSKÝCH DIALEKTOCH

(KOVÁČOVÁ, Viera: Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach – s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severovýchodného Zemplína). Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU 2015. 174 s. ISBN 978-80-561-0205-3)

Jozef Bilský

*Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Ulica 17. novembra 1, 080 78 Prešov
e-mail: jozef.bilsky@gmail.com*

„Jeden zo zdrojov bádateľskej príťažlivosti archaizmov spočíva v ich nespornom význame pre skúmanie dejín slovenského jazyka“ (s. 5) – hneď v úvodnej vete ďalšej monografie V. Kováčovej s dialektologickým zameraním možno vidieť prínos tejto práce a motív jej vzniku. Najlepší prameň na výskum archaizmov v slovenských nárečiach predstavujú práve autorkine rodné sotácke dialekty, ktoré jej poskytujú celoživotnú studnicu vedeckého bádania. Pri tvorbe tejto monografie bádatelka vychádza z relevantných zdrojov – vo všeobecnolingvistických otázkach sa opiera o štúdie J. Sabola, J. Dolníka. Pri deskripcii jednotlivých dialektov uvádza najmä publikácie F. Buffu, I. Ripku, J. Štolca či J. Vaňka. Pri problematike jazykových kontaktov ide hlavne o literatúru J. Dudášovej-Kriššákovej, R. Krajčoviča a P. Žiga.

Publikácia *Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach* je kompozične rozčlenená do šiestich kapitol, ktorým predchádza úvod. Jednotlivé kapitoly sú členené na ďalšie podkapitoly. V nich je spracovaná problematika vzťahujúca sa na štyri vybrané archaické javy fonologického (konsonantická mäkkostná korelácia a bilabiálne *ŕ*) a morfológického charakteru (relačná morféma *-u* v 1. os. sg. a duálové prípony v substantívnej plurálovej subparadigme), ktoré reflektujú starší stav vývinu slovenského jazyka.

V *Úvode* (s. 5 – 14) sú podrobnejšie načrtnuté témy, ktoré sú spracované v nasledujúcich častiach tejto práce. Na s. 8 oceňujeme terminologicky presný pojem *karpatské rusínske nárečia*. Vzhľadom na relatívny nedostatok odbornej literatúry niektorí autori tieto dialekty bližšie nediferencujú. V poznámke pod čiarou na s. 10 je podrobne opísaná klasifikácia sotáckych nárečí, no kvôli lepšej geografickej predstavivosti by sa možno žiadalo tento opis doplniť jednoduchou mapou. I keď autorka vychádza z monografie J. Dudášovej-Kriššákovej (2001), kde ešte je uvedený pojem *slovensko-ukrajinské jazykové kontakty*, dnes by už bolo presnejšie tento pojem nahrádzať adjektívom *slovensko-rusínske jazykové kontakty* (napr. s. 11, s. 35 či s. 69).

Prvá kapitola *K termínu archaizmus* (s. 15 – 25) sa zaoberá explanáciou a deskripciou pojmu archaizmus, čo je podľa M. Walkovej (2014) v súlade s modernou (angloamerickou) metodikou písania odborných publikácií, tiež aj uvádzanie čiastkových záverov na konci (takmer) každej kapitoly. V prvej časti tejto kapitoly je termín archaizmus vysvetlený z lexikologického hľadiska, potom je opísané jeho vnímanie v doterajších historickolingvistických a dialektologických prácach. V nich je termín archaizmus chápaný trojako:

- ako jazykový jav pretrvávajúci z obdobia skoršieho jazykového spoločenstva;
- ako nárečový jav reflektujúci starší stav vývinu národného jazyka;
- ako nárečový jav, ktorý v súčasnosti ustupuje.

V poslednej časti prvej kapitoly V. Kováčová uvádza, že v tejto monografii je archaizmus chápaný tak, ako je vyššie uvedené v druhom bode.

Druhá kapitola *Konsonantická mäkkostná korelácia: archaizmus ako dominantá nárečovej štruktúry* (s. 26 – 57) sa začína aspektom časovej a územnej špecifickosti, pretože „vývinové archaizmy sa udržali naprieč jednotlivými vývinovými etapami, má ich synchronna prítomnosť diachrónny rozmer a naopak,“ (s. 26). V ďalšej časti tejto kapitoly bádatelka vysvetľuje, že konsonantická mäkkostná korelácia môže pôsobiť jednak ako integračný činiteľ, jednak ako diferenčný, a to v súčinnosti s aspektom areálovej okrajovosti. Na pozadí mäkkostnej korelácie autorka objasňuje aj základné izoglosy medzi západným a východným regiónom východoslovenského makroareálu, ako je *lavečka//lavočka* či *moro//morjo*. Zároveň dodáva, že „skúmať viaceré morfológické javy je potrebné v súčinnosti s vývinovými procesmi prebiehajúcimi vo fonologickom systéme, ktoré môžu vystupovať ako stimulatory a regulatory procesov v morfológickom systéme,“ (s. 36). Podobne vníma aj zmenu *-m'ä > -m, -cä > -c*, kde je uvedené, že táto zmena sa „uskutočňuje na podloží slabicej a morfematickej štruktúry“ (s. 119). Tento fakt svedčí o tom, že autorka nevníma dynamické procesy v jazyku izolovane, ale vysvetľuje ich v širšom lingvistickom kontexte. V. Kováčová pri týchto rozdieloch medzi jednotlivými regiónmi východoslovenského makroareálu najskôr opisuje staršie názory na túto problematiku a nakoniec sa opiera o novší explanačný prístup prezentovaný v kolektívnej monografii *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny* (1999), opierajúc sa o princíp analógie, ekvivalencie a vývinový princíp. Pri špecifikách konsonantickej mäkkostnej korelácie ako vývinového archaizmu sa autorka inšpirovala monografiou J. Dudásovej-Kriššákovéj (2014) *Fonologický systém slovenských jazykov z typologického hľadiska*. Tieto poznatky o fonológii slovanských jazykov aplikovala na slovenské nárečia (najmä na sotácke), a tak dospieva k záveru, že štruktúrne fonologicko-morfologické súvislosti viedli v sotáckych nárečiach k udržaniu ich vývinových archaizmov – ich bohatá konsonantická mäkkostná korelácia podmieňuje

udržanie archaických prvkov vo vokalizme, a to *ä* a *y*. Na demonštráciu týchto záverov sú uvedené aj prepisy zvukových nahrávok zo sotáckeho nárečia.

V úvode tretej kapitoly *Bilabiálne ű: archaizmus zachovaný v centrálnej i okrajovej časti slovenského jazykového územia* (s. 58 – 89) sa uvádza, že relačnou morférou *-u* v 1. os. sg. sa vyznačujú geograficky okrajové územia, a to nárečie záhoriské (skalické), užské, sotácke, stredozemplínske a severošarišské. V tretej kapitole je prehľadne (v širšom slovanskom kontexte) spracovaná problematika zmeny praslovanského *w* na jeho rôzne varianty vyskytujúce sa v súčasných slovenských nárečiach, čo je vhodne ilustrované mapami z *Atlasu slovenského jazyka*. O aktualizácii poznatkov, o dynamike jazyka svedčí aj fakt, že bádatelka prepisom súčasných nárečových prejavov demonštruje narúšanie sotáckej normy pri vývine *w > u*. Areálová periféria nemusí súčasne reprezentovať aj štruktúrnú perifériu. Napríklad zachovanie konsonantickej mäkkostnej korelácie predstavuje centrálny prvok štruktúry sotáckych nárečí, no z hľadiska konsonantizmu väčšiny slovenského jazykového územia ide o periférnu štruktúru. Tak hodnotí aj relačnú morfému *-u* v 1. os. sg., o ktorej sa zmiňujeme v nasledujúcom odseku. Aj z toho možno konštatovať, že autorkin pohľad na archaizmy nie je obmedzený len lokálne, ale na problematiku nazerá globálne – zo širšieho dialektologického kontextu.

Vo štvrtej kapitole V. Kováčová analyzuje otázku *Slovesné prípony -u v 1. os. sg. a -m v 1. os. pl.: archaizmus a archaizmus alebo archaizmus a výsledok jazykovej inovácie?* (s. 90 – 121). Táto kapitola obsahuje dve podkapitoly s označením 4.1. a 4.2. Možno by bolo prehľadnejšie, keby jednotlivé podkapitoly boli takto číslované aj v rámci ostatných kapitol. Rozšírenie týchto slovesných prípon kvôli prehľadnosti a kompaktnosti ilustrujú mapy z *Atlasu slovenského jazyka*. Zachovanie relačnej morfémy *-u* v 1. os. sg. sa nemusí vyskytovať len v geograficky periférnych slovenských nárečiach, ako to je napríklad v severošarišských a sotáckych nárečiach, ale môže ísť aj o novší jav – konkrétne v kontexte abovských nárečí ako celku. Uvedená relačná morféma bola do západoabovského nárečia – enklávy prinesená kolonizáciou. Pre úplnosť dodávame, že tento špecifický znak v severošarišskom nárečí v najnovšej dobe zanikol (Bilský, 2014). V 1. os. pl. v sotáckych nárečiach sa vyskytuje aj morféma *-m*. Tento poznatok je ďalším prínosom pre poznanie národného jazyka, pretože podľa V. Kováčovej *Atlas slovenského jazyka* tento fakt nezobrazuje. Táto morféma v uvedenom gramatickom tvare podľa autorky nevznikla ako výsledok praslovanskej petrifikácie (*-mъ > -m*), ale ide o jazykovú inováciu. Ako sa teda flexia sotáckeho dialektu vyrovnala s tvarovou homonymiou? Podľa výskumu V. Kováčovej sa prípona *-m* v 1. os. pl. vyskytuje len v slovesách s tematickou submorférou *-e-*, ktorá sa v 1. os. pl. mení na *-i-* (napr. ja *ňeš-0:u/ňeš-e:m*, my *ňeš-i:m/ňeš-i:m'ä*, ale ja *rob'-0:u/rob-i:m*, no my *rob'-i:m'ä*). Z uvedených príkladov možno vidieť, že popri relačnej morféme *-m'ä* sa v 1. os. pl. realizuje aj morféma *-m*, a to

bez napätia v dôsledku tvarovej homonymii. Práve naopak, táto jazyková inovácia obohacuje flexiu sotáckych dialektov. Kým R. Krajčovič (1988) tvrdí o sotáckom prízvuku, že je pohyblivý, autorka prináša v tejto otázke presnejší, resp. novší a podrobnejší pohľad. Uvádza, že prízvuk v tomto nárečí je síce voľný, „ale už nie je pohyblivý“ (s. 118).

Piata kapitola *Duálová prípona: archaizmus s refunkcionalizáciou formy* (s. 122 – 145), ako už z názvu vyplýva, je tiež venovaná morfológii, najmä inštrumentálvej prípone *-oma*, ktorá sa v niektorých slovenských nárečiach formálne zachovala dodnes, a to ako inštrumentálna substantívna plurálna prípona. Autorka uvádza, že ide o „jeden zo vzácných prípadov funkčnej substitúcie, uskutočňujúcej sa práve ako zmena funkcie jazykových prostriedkov pri zachovaní ich formy.“ (s. 125). Bádateľka nezabudla venovať jednu podkapitolu aj prehľad doterajšej odbornej literatúry (domáce i zahraničné, staršie i mladšie práce) ohľadom duálových foriem. Ich aspekt typovej rozmanitosti demonštruje na príklade číslovky *dva*. Variabilitu inštrumentálnych prípon v pluráli na slovenskom jazykovom území prehľadne dokladuje mapou z *Atlasu slovenského jazyka*.

Záver (s. 146 – 155) je označený ako šiesta kapitola. Možno by bolo lepšie, keby táto monografia obsahovala päť kapitol, ktoré by rámcovo ohraničoval *úvod* a *záver*. V *závere* sú zhrnuté definície pojmu archaizmus, jeho chápanie v tejto monografii a sumár všetkých kapitol.

Odborný text je obohatený množstvom poznámok pod čiarou, čo prispieva k vysokej relevancii vedeckého textu. V. Kováčová problematiku archaizmov analyzuje globálne – jednak zo širokého slavistického kontextu, jednak berúc do úvahy všeobecnolingvistické princípy a interferencie jednotlivých jazykových rovín, čo prispieva k objektívnej interpretácii skúmaných javov. V úvode viacerých podkapitol sa autorka vracia k ústrednému motívu danej kapitoly alebo celej monografie, čo zlepšuje orientáciu a fixáciu uvedených tém. Bádateľka prehľadne používa tabuľky a mapy viažuce sa k príslušnej problematike. Dôkazom inovácie sú nielen aktuálne prepisy nárečových nahrávok, zachytávajúce dynamické procesy v sotáckych dialektoch, ale aj dlhší *úvod* a *záver* či opakujúci sa ústredný motív celej monografie a príslušnej kapitoly. Táto publikácia na pozadí sotáckych nárečí vniesla jasnejšie svetlo do problematiky archaizmov v slovenských nárečiach, čím objasňuje ten prirodzený, tajuplný a do veľkej miery heterogénny vývin slovenského jazyka na relatívne malom a členitom slovenskom jazykovom území. Publikácia tiež poskytuje viacero impulzov na výskum archaizmov aj ďalších geograficky periférnych dialektov, ako sú napríklad severošarišské nárečia.

Literatúra

- BILSKÝ, Jozef: Morfológické zmeny v nárečí Dlhej Lúky, In: Variety jazyka a jazykovedy (Východoslovenské nárečia v minulosti a dnes). Zost. P. Karpinský, Prešov 2014, (v tlači).
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Kapitoly zo slavistiky. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001.
- KOVÁČOVÁ, Viera: Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU 2015.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: SPN 1988.
- WALKOVÁ, Milada.: Rozdiely medzi slovenským a angloamerickým odborným štýlom na príklade jazykovedných textov. Jazyk a kultúra, 2014, roč. 5, č. 19-20. Dostupné online: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo19-20.html> (cit. 22. 08. 2016)